

**Szakmai beszámoló a 2020/2021-ben elnyert Magyar Állami Eötvös Ösztöndíj keretein belül
végzett kutatómunkáról**

2020. 10.15 – 2021.04.15.¹

Szlovákia, Univerzita J. Selyeho, Katedra Maďarskeho Jazyka a Literatúry

Selye János Egyetem, Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék

Név: Dr. Kurucz Anikó

Pályázat nyilvántartási száma: 158817

A pályázat/munkaterv címe: A 20. századi magyar avantgárd és modernség kultúratudományos és hálózati komplexitásának feltárása

Az ösztöndíjas időszak alatt elkészült tanulmányok:

- **Kurucz Anikó: *A látás kalandjai: retinaizgalom és imaginatív szem Művészet, tudomány és teória összefonódásai a magyarországi absztrakcióvitában, 1947-ben***
- **Kurucz Anikó: *„Táncoló nádszál”. Ritmus, mozdulat és jelentés Dienes Valéria orkesztikájában***
- **Kurucz Anikó: *Ismeretelmélet, nyelvkritika és intézmény az esszében***

Az ösztöndíjas kiutazás (2020. 10.15–2021. 04.15 között) a szlovákiai *Univerzita J. Selyeho/Selye János Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén (Katedra Maďarskeho Jazyka a Literatúry)* működő MA PKK-kutatócsoport munkájában való aktív részvételt és szakmai közreműködést tette lehetővé, illetve a doktori képzés ideje alatt elkezdett kutatásomnak a kutatócsoport mediális és interkulturális, valamint interdiszciplináris tájékozódásának megfelelő bővítését, kiszélesítését segítette elő.

2016–2019 között a szlovákiai SJE/UJS Egyetem Tanárképző Karának ösztöndíjas doktori képzésében vettem részt. 2019. augusztus 28-án szereztem itt doktori fokozatot summa cum laude minősítéssel. A PhD-képzés ideje alatt – bekapcsolódva a tanszék oktató munkájába – kapcsolatba kerültem az MA PKK-kutatócsoporttal is, amelynek dinamikus és sokirányú működése kijelölte egy szélesebb perspektívájú, a doktori munka továbbgondolására inspiráló kutatómunka kereteit is. A 6 hónapra elnyert ösztöndíjas időszak alatt folyamatos munkakapcsolatban álltam a kutatócsoporttal, a jelenléti egyetemi oktatás ideje alatt rendszeresen részt vettem egyetemi előadásokon, amelyeket személyes konzultáció követett a kutatócsoport vezetőivel. (Mindez később – a helyzetre való tekintettel – online formában is folytatódott).

A munkaterv tartalma:

Disszertációmban Hamvas Béla munkásságával foglalkoztam. A doktori stúdiumok alatt világossá vált, hogy egyes – nem kanonizált vagy ignorált – életművek recepciótörténetének vizsgálata más diskurzusokra nyíló, más diskurzusok meglátásait igénybevevő kutatással lehet hatékony, mert a szempontrendszerek sokféleségét és összetettségét csak egy komplex kutatói hozzáállás juttathatja

¹ Az ösztöndíjas kiutazás szerződésben rögzített (tervezett) időpontja 2020. október 20-a volt, azonban sikerült előbb utaznom, így 5 nappal korábban, tehát október 15-én kezdtem meg a 6 hónapos ösztöndíjas időszakot. Értelemszerűen 5 nappal korábban, azaz 2021. április 15-én fejeztem be – amint ezt az intézményi időtartam-igazolás is mutatja.

érvényre. Ennek értelmében a felnyitott transzdiszciplináris pontok az átjárhatóság biztosítékai lehetnek. A szövegimmanens kutatási irányok kontextusérzékeny közelítésekkel összetettebb képet mutatnak. Kutatásmódszertani szempontból a kultúratudományos irányultságú és médiatudományi előfeltevésektől sem mentes irodalomtudomány dimenziójában, új kérdések keresztmetszetében új problématerületek, s ezzel együtt új értelmezői alakzatok is körvonalazódtak, amelyek nemcsak egyes életművek, hanem korszakok és átmenetek eszmetörténetének és önértésének, s egyáltalán a kultúra önreflexiójának komplexebb rekonstrukcióját segíthetik elő.

A kutatás kiindulópontja Hamvas Béla és Kemény Katalin 1947-ben megjelent *Forradalom a művészetben* című könyve volt, amely a korabeli **absztrakció-vita**, illetve az **Európai Iskola** bonyolult (elméleti, politikai) kontextusához, hálózatához juttatott el. Nem pusztán egy teoretikus probléma kizárólag szakmailag érdekes kibontakozásáról (pontosabban *ki-nem-bontakozásáról*) volt szó, hanem a korabeli vitakultúra ellehetetlenítésének ideológiai, politikai vonatkozásain túl a társadalomtudományi, kultúrtörténeti, művészettörténeti, sőt tudománytörténeti tájékozódás számára is tanulságos eseményről. Ennek megfelelően ez az eddig alapvetően művészetteóriai kutatás az irodalom-és kultúratudományi vonalon is kiterjesztést indokolt. Igyekeztem tehát felvázolni azt a korabeli, magyarországi kontextust, reflexiók-kritikai közeget, amely különböző irányokból, eltérő teoretikus pozíciókból kérdezett rá ennek a mibenlétére. Jelen kutatás **fő irányvonala** a következő kérdéskörben, **a művészeti praxis és a tudományos elméletalkotás interferenciáinak** vizsgálatában összpontosult:

Az absztrakt és a szürrealista festészet, illetve az általában vett nonfiguratív művészet teoretikus exegéziseinek, legitimációinak tekinthető munkák (Kállai Ernő és Hamvasék műve) tulajdonképpen abba a hagyományvonulatba illeszkednek, amely a 20. század első felében a valóságképre, a megismerés szerkezetére kérdez rá egy olyan szellemi közegben, ahol az interferenciák – az elméletalkotásban és a gyakorlatban is – a művészet és a tudomány, valamint az ismeretelmélet között rendkívül intenzívek voltak.

A kutatásban vizsgált területek:

-az absztrakció-vita művészetelméleti kontextusa (Kállai Ernő – Lukács György – Hamvas Béla) és jeleméleti értelmezése;

-a modern (20. század eleji) természettudományos világkép képzőművészeti relevanciája;

-összefüggések az új médiumok által láthatóvá tett tudományos, informatív felvételek (mikroszkopikus fotók) és a korabeli avantgárd festészeti gyakorlat között;

-Kállai Ernő és Moholy-Nagy László médium-vitája (festészet vs. fényképészet); Szentkuthy Miklós – Kállai Ernő – Hamvas Béla „képvitája”; képretorikák – képteóriák.

-bioromantika és hálózatelmélet:

[„A hálózatelmélet kontextusának említése sajátosan keretezi is egyúttal a kilencven évvel korábbi eseményt: Kállai Ernő 1931-es berlini kiállítás-tervezetét vagy a 47-ben megvalósult *Új világkép* című kiállítását, a természet *rejtett* arcáról szóló gondolatait. A most futó tárlaton különböző hálózatok vizualizációi láthatóak: falméretű képek, vetítések, térbeli modellek, adatszobrok, rajzoló robotok által létrehozott alkotások. Kállai és Barabási kiállítása – látványos technológiai különbségeik, lehetőségeik, adottságaik ellenére – végső soron ugyanabba a hagyományba illeszkedik: a tudomány és a művészet összekapcsolásának történetébe, az így megmutatkozó, felnyíló szépség megmutatásának gyakorlatába. Igaz, itt a vizualizálás, az ábrázolás nemcsak a természet kifürkészhetetlen, mikro-és makrokozmoszának láthatatlan világára, hanem természet, társadalom és kultúra bonyolult

hálózataira, összeköttetéseire is vonatkozik. Azt is mondhatnánk, hogy a képzőművészettől (az absztrakt művészettől) a tágabb értelmű vizuális kultúráig vagy – ebben a kontextusban – a mikroszkóptól a számítógépig megtett utat reprezentálja a „rejtett” Kállai- és Barabási-féle megmutatása. Azt, hogy a tudományos képalkotás esztétikai relevanciával bír(hat), már Kállai Ernő kiállítási gyakorlata is igazolja, az a belátás pedig, hogy a műalkotás, az esztétikai tárgy episztemológiai státusszal rendelkezik, Hamvasnál és Kállainál is kitüntetetten fontos lesz. Igaz, a Kállai Ernő által bemutatott analógiák, kölcsönhatások, inspirációk, a tudomány–művészet közötti közvetítőrendszerek vagy Hamvas yantra-párhuzama inkább a *látomás*, az imaginatív terek felé nyitja mindezt tovább. Hamvas Moholy-Nagy László nyomán „a szem új ismeretelméletéről”, egy új perceptuális kódrol, Kepes György a „látás új nyelvéről”, optikai kommunikációról ír a 40-es években, azaz az „új valóságképre” a tudomány és a művészet összetett és termékeny diskurzusában reflektálnak, akárcsak ma Barabási, aki a tudomány és a vizualizáció összefonódását, komplementer jelenlétüket mutatja fel. Annyi bizonyos, hogy a *megjelenítésnek* a megismerésben és a megértésben, valamint a valóság komplexitásának megmintázásában betöltött szerepe igazolja e kontinuitást.”] (Idézet az elkészült tanulmányból)

A kutatást összegző tanulmány:

Kurucz Anikó: A látás kalandjai: retinaizgalom és imaginatív szem

Művészet, tudomány és teória összefonódásai a magyarországi absztrakcióvitában, 1947-ben

A tanulmány – több részletben – megjelenés alatt áll az *Irodalmi szemle* című irodalmi, kulturális folyóiratban.

Ez egy hosszabb lélegzetvételű dolgozat – a problématerületek szerteágazósága miatt a kérdés vizsgálata nagyobb terjedelmet igényelt –, ennek értelmében az így megírt 40 oldal a készülő tanulmánykötetnek körülbelül *egyharmadát* teszi ki.

E kutatás szeretett volna hozzájárulni a 20. század első felében (az avantgárdban és a modernségben) a *medialitás*, a *reprezentáció* és a *vizualitás* diskurzusainak új összefüggéseket felismertető elméleti keretében – a történeti szempontokat továbbra is szem előtt tartva – a különböző diskurzusok és diszciplínák közötti hozzárendelések és átjárhatóság megteremtéséhez. Így a vizsgált időszak gondolkodástörténeti, szellemtudományos, kultúrkritikai szakaszának *művészetelméleti* aspektusai is előtérbe kerültek, elsősorban azok, amelyek eddig kevesebb figyelmet kaptak a tudományos diskurzusban.

A Selye János Egyetem által 2020 őszén megrendezésre került *Nemzetközi Tudományos Konferencia (Medzinarodna Vedecká Konferencia)* lehetőséget adott két szekcióban is előadás megtartására, illetve a tanulmányok közlésére is:

-Kurucz Anikó: „Táncoló nádszál”. Ritmus, mozdulat és jelentés Dienes Valéria orkesztikájában

In: Németh A. – Orsovics Y. – A. Csehiová – Tóth-Bakos A. (szerk.): 12th International Conference of J. Selye University. Pedagogical Sections. Conference Proceedings. ISBN: 978-80-8122-373-0.; DOI: <https://doi.org/10.36007/3730/2020.27>; J. Selye University, Komárno, Slovakia, 2020, 27–35.

Abstract: Dienes Valéria was a Hungarian philosopher, dance coreographer, mathematician. She was the outstanding figure of movement cultura in the first half of the 20th century. Dienes Valéria was inspired by the process philosophy of Bergson. She established a school, and started to elaborate her own movement method, what she called orchestics (from the Greek orcheomai=to move) This system consists of four disciplines: space (plastics), time (rhythmics), strength (dinamics) and

meaning. The central idea of her system is the signifying potential of the body-movement, time-synthesis, meaningful movement. In this paper I would like to present her evological model of communication, semiotic conception of movement theory. The paper tries to delineate features of her system used by dance and movement therapy.

Keywords: orchestics, art of movement, Bergson, dance and movement therapy, semiotic conception

-Kurucz Anikó: Ismeretelmélet, nyelvkritika és intézmény az esszében

In: Sz. Simon (szerk.): 12th International Conference of J. Selye University. Language and Literacy Section. Conference Proceedings, ISBN: 978-80-8122-376-1; DOI:

<https://doi.org/10.36007/3761/2020.131>; J. Selye University, Komárno, Slovakia, 2020, 131–140.

[Abstract: This paper attempts to show to what extent the essay which is situated between literature and philosophy, art and conceptual thought. It is a genre that is difficult to categorise, because the philosophical and poetic presence simultaneously organizes this special speech mode. I would like to present Lukács's and Adorno's interpretations of the essay in order to demonstrate how these authors characterized this form. Both of them emphasized the fragmentary and particularistic character of the essay. This article deals with various understandings of the essay and attempts to delineate theoretical, rhetorical, epistemological aspects/features of this genre as a non-systematic way of writing, and outlines how the interpretation tradition has approached this genre spanning over disciplines.

Keywords: essay, essayistic writing, non-systematic way, György Lukács, T.W. Adorno, fragmentarity]

A 6 hónapra ütemezett ösztöndíj lehetőséget teremtett nemcsak a szimpóziumokon és konferenciákon való aktív részvételre, szakmai kapcsolatok elmélyítésére, hanem az MA Populáris Kultúra Kutatócsoport mellett – az ösztöndíjas időszak alatt – Szlovákiában (Komárnóban) kapcsolatba kerültem a TANDEM nevű civil szervezettel, amely készülő kötetek nyelvi-lektori ellenőrzésére kért fel. A kutatói időszakban két könyvet sikerült lektorálnom:

Molnár Kriszta-Szendi Tünde: Kacsaringós élettörténetek. Sorsok és narratívák a Zobor-vidékről, TANDEM, Komárom, 2021.

Urbán Péter, Kaszmán-Saróka Liliána (szerk.): Az osztályfőnök szerepe. Kézikönyv (nem csak) osztályfőnökök részére. TANDEM, Komárom, 2021, 217.

A felsorolt tevékenységeken kívül pedig oktatási szempontból is termékenynek bizonyult ez a 6 hónap. A doktori képzés ideje alatt tanítottam az egyetemen, most – újra bekapcsolódva a tanszék, illetve a kutatócsoport munkájába –, ismét kapcsolatba kerültem tanítványaimmal, akik szakdolgozataik elkészítésében kérték segítségemet.

A szakmai tevékenység elősegítése:

Az igényelt ösztöndíj több vonatkozásban is hozzájárult a szakmai tevékenység kibontakoztatásához. Szoros(abb) értelemben lehetővé tette az eddig megszerzett ismereteknek (a 20. századi modernség és irodalomtörténeti-bölcseleti hagyomány kritikai feldolgozásának) a mai, kortárs, média-és kultúratudomány újabb kutatási irányai felőli újraértelmezését, komplexebb rekonstrukciójának elősegítését. A szlovákiai MA PKK kutatócsoport a térségben is egyedülálló kutatóhelyként a rendszeres műhelymunka, szimpóziumok, író-olvasó találkozók alkalmával megszervezett online

eseményeken a kulturális összefüggésrendszer elméleti és gyakorlati kereteinek kiszélesítését alapozta meg munkám számára. A kutatócsoport a szakmai fórumok biztosításával lehetővé tette a párbeszédet és szellemi tapasztalatcserét, a kritikai közegben létezését, a publikációs tevékenység elősegítésével pedig a kutatás alatt írt tanulmányok kötetkoncepciójának kialakítását. A tervezett tanulmánykötet befejezéséhez ismét pályáztam a Magyar Állami Eötvös Ösztöndíjra (a 2021/2022-es évre), mivel az ösztöndíj lehetővé tenné a kutatómunka folytatását, a szakmai kapcsolatok elmélyítését, s nagymértékben elősegítené a kötetkoncepció véglegesítését, a könyv befejezését. Remélhetőleg e kutatásból születő könyv termékenyen hozzájárul majd a korszakot művészet-és médiaelméleti szempontból vizsgáló kortárs, hazai kultúratudományos diskurzushoz.